

УДК 378.147

А.В. Стегалюк,
викладач,
Херсонський
політехнічний
коледж
Одеського
національного
політехнічного
університету

ІМЕНА, ЩО ЖИВУТЬ ПОРУЧ З НАМИ

А.В. Стегалюк. Імена, що живуть поруч з нами. Стаття містить відомості про життя славетного флотоводця – адмірала Д.М.Сенявіна. Розкриває питання значення його ролі у розбудові Херсонської флотилії у часи заснування нашого міста. Порушує проблему збереження пам'яті про діяння видатних діячів минулого.

A.V. Stegalyuk. Names that live near us. The article contains information about life or famous naval commander-admiral D.M. Senyavin. It describes his value in construction and development of Kherson flotilla during our city foundation. This article underlines the problem of memory preservation about activity of outstanding people of the past.

Вступ. Ось уже двадцять років як я разом зі своєю родиною проживаю в Херсоні на проспекті адмірала Сенявіна. Переїжджаючи туди, знала тільки, що колись цей проспект носив ім'я радянського політичного діяча Жданова. Йшли роки, змінювалися покоління – іншими ставали суспільні пріоритети. Постає Жданова, разом із часом, залишилась у минулому столітті. А проспект у Херсоні отримав нову назву. Але хто він – цей Сенявін? Чим прославився він у віках? Що пов'язує його з моїм рідним містом?

Саме ці запитання примусили мене звернутися до літературних джерел, які й допомогли розкрити, збагнути й усвідомити велич цієї людини, яка стала обличчям цілої епохи, зразком мужності й відваги, прикладом для наслідування своїм нащадкам.

Мої перші спроби дослідити це питання наштовхнулися на таку інформацію: «17 серпня 2013 р. виповнилося 250 років з дня народження відомого флотоводця Дмитра Миколайовича Сенявіна, який командував Архіпелагською експедицією 1805-1807 рр. і отримав перемоги над французами і турками. У наші дні ім'я Дмитра Миколайовича Сенявіна, представника однієї з найбільш блискучих морських династій Росії, незаслужено забуто, його біографії рідко зустрічаються на книжкових полицях.»

Цей факт наштовхнув мене на думку, що я на правильному шляху, і маю неодмінно з'ясувати всі історичні відомості, пов'язані з ім'ям адмірала Д.М.Сенявіна.

Матеріали і результати дослідження. Д.М. Сенявін походив з родини, яка уславилася військовими та морськими традиціями з часів Петра Великого

(рис.1). Однак його слава, що здобувалася бойовими діями на Чорному та Середземному морях, виявилася ще вищою.

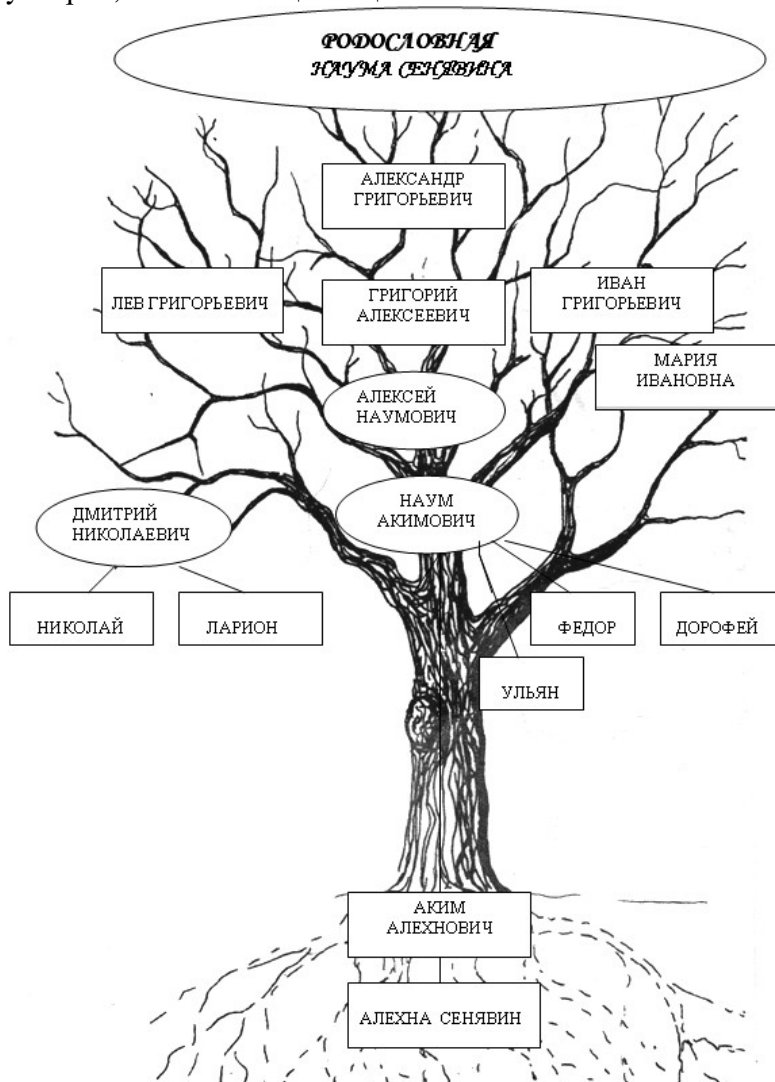

Рис.1 Генеалогічне дерево родини Сенявіних

Дмитро Сенявін народився 6 серпня 1763 року в селі Комлево Боровського повіту Калузької губернії. У лютому 1773 року десятирічного хлопчика віддали за підтримки А.Н.Сенявіна до Морського кадетського корпусу. Перші три роки кадет мало приділяв уваги навчанню, однак настанови дядька-флотоводця та старшого брата, вже офіцера, примусили підлітка братися за розум. У 1779 році Сенявін отримав чин гардемарина. Влітку наступного року він вперше брав участь у плаванні від Кронштадта до Ревеля і назад, у 1779 році в ескадрі контр-адмірала Хметевського на кораблі «Преслава» виходив на захист нейтрального судноплавства.

Рис.2 Д.М. Сенявін

1 травня 1780 року випускник корпусу мічман Сенявін на кораблі «Князь Володимир» вирушив з ескадрою до Атлантики для охорони судноплавства; за результатами дворічного плавання командування відмітило його «зразкове прагнення до служби» (рис.2). Після повернення додому у 1782 році офіцера, що подавав надії, призначили на середземноморську ескадру, але перед виходом разом з п'ятнадцятьма іншими мічманами відкомандирували на Азовську флотилію.

Сенявін служив на кораблі «Хотин», на новому фрегаті «Крим». У квітні 1783 року фрегат перейшов до Ахтирської бухти, де був заснований Севастополь. Дмитро Сенявін був офіцером й ад'ютантом командира Севастопольського порту контр-адмірала Макензі, а після його смерті у 1786 році – М.І.Войновича. Влітку щорічно він виходив у море, взимку брав участь у будівництві Севастопольського порту, пройшов добру адміністративну школу.

У 1786 році офіцера було призначено командиром пакетбота «Карабут», який доставляв до Константинополя дипломатичну пошту для російського посла в у Туреччині. Звання командира спеціального судна пов'язувало його із князем Г.О. Потьомкіним, який влітку 1788 року запросив досвідченого моряка до своєї свити, зробивши його офіцером з особливих доручень. Молодий офіцер отримав достатній досвід, щоб готувати інструкції для моряків ескадри, але при цьому продовжував поповнювати особисті знання. Сенявін добре зарекомендував себе під час шторму, який розсіяв ескадру, що вийшла з Севастополя у вересні 1787 року. Під час бою при Фідонісі моряк був під керівництвом Войновича, і контр-адмірал звернув увагу на хоробрість та сміливість свого підлеглого. Окрім командирів кораблів Войнович нагородив лише його. Для Сенявіна бій став школою управління ескадрою. Потьомкін направив капітан-лейтенанта до цариці із повідомленням про перемогу над турецьким флотом. Катерина II «за весть радостною и жданною» нагородила моряка золотою табакеркою, що була прикрашена діамантами та наповнена золотими червінцями.

Після повернення Потьомкін призначив Сенявіна своїм генерал-ад'ютантом. Моряк отримав чин капітана 2-го рангу. На березі він довго не засидівся. Восени, командуючи кораблем «Полоцьк» та загоном озброєних кораблів, Сенявін знищив біля берегів Анатолії одинадцять турецьких суден,

нападав на турецькі порти, спалив склад на березі, взяв полонених, за що отримав орден Святого Георгія 4-го ступеня.

У березні 1790 року Д. М. Сенявіна призначили командиром корабля «Навархія Вознесіння Господнє»; у битві при Каліакрії він, на думку Ф.Ф. Ушакова, «виявив хоробрість і мужність».

Рис.3 Д.М.Сенявін у чині контр-адмірала

Сенявін через молодий вік вважав, що Ушаков занадто обережний, і думки ці висловлював в суспільстві. Контр-адмірал терпів, поки капітан 2-го рангу не порушив наказ, направивши на нові кораблі ненавчених матросів. Потьомкін суворо покарав Сенявіна, позбавив його звання генеральс-ад'ютанта, командування кораблем і відправив під арешт, погрожуючи розжалувати в матроси. Тільки на прохання Ушакова Сенявіна повернули до лав флоту. Потьомкін, дізнавшись про примирення двох моряків, писав Ушакову: «Федіре Федоровичу! Ти добре вчинив, пробачивши Сенявіна: він буде часом відмінний адмірал і навіть, можливо, перевер-

шить самого тебе!».

Наступного року Сенявін -- командир корабля «Святий Олександр Невський» . Чотири кампанії він крейсерствував в Чорному морі. У січні 1796 Дмитра Миколайовича возвели в капітани 1-го рангу і дали «під команду» 74-гарматний корабель «Святий Петро». Сенявін у складі ескадри Ф.Ф.Ушакова відправився на Середземне море і брав участь у всіх бойових діях в Архіпелазі . За взяття фортеці Святої Маври він отримав орден Святої Анни 2-го ступеня. «Святий Петро» обстрілював одну з батарей острова Відо при взятті Корфу.

Після повернення ескадри на Батьківщину Сенявін в 1800 році отримав чин капітана генерал-майорського рангу і очолив Херсонське адміралтейство і порт, потім отримав чин контр-адмірала і був переведений головним командиром порту до Севастополя. (рис.3)

У 1804 році Сенявіна відкликали на Балтику і призначили командиром Ревельського порту. Контр-адмірал за відведений йому невеликий термін організував ремонт маяків, приміщень деяких майстерень. У 1805 році комісія, обстеживши порт, відзначила значне поліпшення змісту казенних споруд та занедбаний стан будинку самого командира порту.

З початком війни проти Франції восени 1805 Сенявін на чолі ескадри відправився на захист Іонічних островів, прибув на Корфу 18 січня 1806 і став

головнокомандувачем усіма російськими силами в Середземному морі. Віце-адмірал активними діями проти французів завадив їм захопити Бокка-ді-Катарро і Іонічні острова.

Після початку російсько-турецької війни вступили в бойові дії і російські сили на Середземному морі. Згідно стратегічного плану Сенявіну належало разом з англійською ескадрою Дакуорта прорватися до Константинополя через Дарданелли, тоді як Чорноморський флот повинен був атакувати Босфор. Висадженими десантами слід було зайняти турецьку столицю. Однак плани ці так і не вдалося здійснити. Чорноморський флот виявився не готовий до висадки десанту в Босфорі. Дакуорт з ескадрою, не чекаючи Сенявіна, пройшов через Дарданелли до островів Принців, що у 8 милях від Константинополя, і зажадав здати флот, морські запаси і протоки англійцям. Але поки він вів переговори, турки встановили батареї на берегах протоки. Англійці 17 лютого вирвалися в Середземне море з пошкодженими кораблями і втратами.

Отримавши звістку про початок війни з Туреччиною 30 січня, 10 лютого Сенявін вже вирушив до гирла Дарданелл з 10 лінійними кораблями. Інші сили він залишив для оборони Которської області та Іонічних островів. Прибувши в Егейське море, флагман запропонував провести нову атаку Дарданелл. Однак Дакуорт відмовився від спільних підприємств з Сенявіним. Він рекомендував віце-адміралу блокувати Дарданелли, зайнявши острів Тенедос поблизу гирла протоки. Сам Дакуорт відправився до берегів Єгипту. Англійці розраховували, що російські моряки не випустять турецький флот, а вони зможуть тим часом спокійно опанувати Олександрією.

Рада, зібрана Сенявіним, вирішила приступити до ближньої блокаді Дарданелл. 10 березня російські моряки взяли Тенедос у самої протоки. Віце-адмірал сам брав участь у десанті. Острів став базою російських дій. З моря його прикривала ескадра, яка висилала по два-три кораблі до гирла Дарданелл.

Після взяття Тенедоса, щоб розділити турецькі сили, Сенявін посилав окремі загони в набіги на турецькі порти. Флагман розраховував демонстративним ослабленням сил виманити турецьку ескадру і завдати їй удару. 7 травня турецькі кораблі, нарешті, вийшли з протоки, щоб повернути Тенедос і ліквідувати блокаду, що порушувала постачання до Константинополя продовольства. Дізнавшись про появу турків, Сенявін виступив з головними силами до Імбросу, залишивши гарнізону задачу утримувати острів проти ворожої атаки. 8 травня турки намагалися висадитися на острів, але двічі були скинуті в море.

Через штиль і зустрічні вітри обігнути Імброс, щоб відрізати турецький флот від Дарданелл, Сенявіну не вдалося. 10 травня для допомоги в боротьбі з турками знесиленому гарнізону Тенедоса Сенявін привів ескадру до острова. Турецький флот був неподалік, але Сеїд-Алі не мав наміру атакувати, хоча і

був на вітрі. Коли близько 13 години напрямок вітру став сприятливим, Сенявін наказав приготуватися до бою. Він задалегідь виділив резерв, доручивши його командирю за сигналом або власною ініціативою діяти там, де це буде зручно. Після 18 годин російська ескадра, користуючись сприятливим вітром, переслідувала турків, які намагалися сховатися в Дарданелли. Бій тривав близько двох годин, до темряви. Турецькі берегові батареї обстрілювали кораблі, що перемішалися, вражаючи і своїх. Російська ескадра так наблизилася до узбережжя, що потрапила навіть під вогонь з рушниць.

Дарданелльський бій і росіяни, і їх супротивники вважали поразкою турків. Частина їх кораблів була виведена з ладу, значних втрат зазнали екіпажі. Найбільші ушкодження російські кораблі отримали від берегової артилерії. Але всі вони були відремонтовані за один-два дні, тоді як туркам знадобився місяць.

Через блокаду в Константинополі бракувало харчів. 17 травня султана Селіма скинули з престолу. Але війна не припинилася. Порта відмовилася прийняти мирні пропозиції Росії. Вранці 10 червня з Дарданелл вийшли і стали на якорі 8 кораблів, 5 фрегатів, 2 корвета,

2 бригада; за 3 дні до них приєдналися ще 2 кораблі, фрегат і шлюп. Капудан-паші було наказано за будь-яких умов деблокувати протоку і взяти Тенедос. Знаючи від патрульних суден про пересування турків, Сенявін з ескадрою попрямував до Імброса, щоб обігнути острів, виграти вітер і відрізати противника від Дарданелл і берегових батарей при гирлі протоки. Задум його вдавня. Капудан-паша Сеїд-Алі дізнався 15 червня, що у Тенедоса залишилися тільки легкі російські судна, і попрямував до острова. 16 червня турки висадили сильний загін; гарнізон острова, що становив всього 600 чоловік, рішуче оборонявся в очікуванні підкріплень і двічі відбивав штурми.

Через несприятливі вітри ескадра Сенявіна лише 17 червня обігнула Імброс і виявила, що турецький флот розташувався в протоці між Тенедосом і Анатолійським берегом, забезпечуючи перекидання військ на острів. Коли російські кораблі почали наближатися, турки зняли з якорів і почали йти. Сенявін підійшов до Тенедосу. Поки легкі судна винищували ворожі десантні й транспортні судна, з кораблів Сенявіна переправили на берег припаси, необхідні гарнізону фортеці. Залишивши для захисту острова «Венус»,

«Шпіцберген» і два корсарських судна, віце-адмірал з 10 кораблями 18 червня відправився за ворожим флотом. Однак протягом дня не вдалося знайти ворога. Вранці 19 червня турок виявили біля південного краю Лемноса. Сеїд-Алі мав у своєму розпорядженні 10 кораблів (один з яких стояв біля острова Тасос), 6 фрегатів і декілька легких суден приблизно з 1200 гарматами проти 754 знарядь 10 російських кораблів. Основною проблемою для росіян був

недолік боєприпасів, і Сенявіну довелося наказати вести бій на короткій дистанції. Проте флагман вирішив дати ворогові рішучий бій і тим спонукати уряд султана до миру. Щоб вивести з ладу флагманські кораблі ворога, Сенявін виділив проти кожного по 2 лінійних корабля. Інші сили під командуванням Грейга і самого віце-адмірала склали рухливі загони, яким належало «або підсилити атакуючих, або напасти на ворожі кораблі, де більш очевидною буде в цьому необхідність».

Під час Афонської битви турецька лінія була змішана, пошкоджені флагманські кораблі відходили до мису Афон. Російські кораблі також отримали значні пошкодження, але продовжували баталію. Коли турецький ар'єргард спробував підтримати центр, Сенявін на «Твердому» затримав ворога. Російські моряки взяли корабель «Сед-ель-Бахрі». Корабель і фрегати, що запізналися, були виявлені вранці 20 червня. Турки, спостерігаючи погоню, звели на берег екіпажі посаджених на міліну суден і підірвали їх. Потім Сенявін поквапився до Тенедосу. Ескадра прибула вчасно: сили захисників вичерпувалися. 25 червня російські кораблі оточили острів і змусили турків його покинути.

Втрати російської ескадри (77 убитих, 181 поранений) були порівняно невеликі. Флот султана позбувся 4 кораблів, 4 фрегатів і корвета. Він надовго перестав існувати як бойова сила.

Після Афонської битви Сенявін встановив тісну взаємодію з англійською ескадрою. Але 12 серпня він отримав звістку про Тильзитський мир. 14 серпня російська та англійська флоти розійшлися, бо опинялися в різних таборах. 28 серпня віце-адмірал отримав указ Олександра I залишити Архіпелаг, передати Іонічні острови і інші російські опорні пункти на Середземному морі французам і вести кораблі до своїх портів. 25 серпня був залишений Тенедос. Сенявін попрямував до Корфу, де вже господарювали французи. Звідти він мав намір вести ескадру до Росії без зупинки. Але сильний зустрічний вітер, який перейшов у шторм, змусив 30 жовтня зайти в Лісабон. Тут ескадра була заблокована англійським флотом. 24 серпня 1808 Сенявін здав англійцям на зберігання кораблі, а 5 серпня 1809 екіпажі на транспортах були відправлені до Росії.

Самовільно прийняте рішення викликало гнів Олександра I, і віце-адмірал виявився в опалі. Три роки він виконував свою колишню посаду командира Ревельської ескадри.

2 травня 1811 Сенявіна призначили знову командиром Ревельського порту. Влітку 1812 року займався підготовкою канонірських човнів, забезпечував перекидання корпусу Штейнгеля з Фінляндії. Незадоволений спокійною діяльністю, він 28 червня 1812 звернувся до царя з пропозицією сформувати з мужиків калузького маєтку загін і вступити в Московське ополчення,

проте отримав відповідь, що посада, яку він зараз обіймає, також дуже потрібна. У 1813 році Сенявін подав у відставку.

У 1821 році греки підняли повстання проти турецького гніту. Бажаючи використовувати численні судна, греки направили до Петербурга лист з проханням направити для командування флотом Д.М.Сенявіна, добре відомого на Середземному морі. Але в проханні було відмовлено. Олександр I уникав кроків, які можна було розтлумачити як підтримку революції.

Тільки в 1825 році, коли на престол зійшов Микола I, згадали про заслуги Дмитра Миколайовича перед Вітчизною. Цар запропонував моряку повернутися на службу і навіть призначив його своїм генерал-ад'ютантом, нагородив орденом Святого Олександра Невського і видав грошову допомогу в розмірі 36000 рублів. У грудні 1825 імператор створив Комітет освіти флоту під головуванням О. фон Моллера; до складу комітету серед інших відомих моряків увійшов і Сенявін. У серпні 1826 Микола I наказав моряку бути присутнім в другому департаменті Сенату, з грудня призначив сенатором.

У серпні 1826 Сенявіна возвели в адмірала. Він доставив на Середземне море ескадру Л.П. Гейден, яка відзначилася у Наваринській битві. За перемогу при Наварині адмірал отримав діамантові знаки ордена Святого Олександра Невського. У 1828 році Сенявін з ескадрою проводжав до Зунда ескадру Рікорда, яка також прямувала на Середземне море.

У 1830 році Сенявін довго хворів і змушений був піти у відставку. Помер він 5 квітня 1831 року. Адмірал просив поховати його скромно, але імператор організував урочисте поховання Д.М. Сенявіна в Духівській церкві Олександро-Невської лаври і особисто командував виділеними військами. На дубовій плиті було написано: «Дмитро Миколайович Сенявін, генерал-ад'ютант і адмірал, народ. 6 серпня 1763, помер 5 квітня 1831».

Таким був земний шлях легендарного флотоводця.

Варто зазначити, що були часи, коли ім'я адмірала Д.М.Сенявіна згадувалося дуже часто, і ми можемо побачити, як у різні часи покоління намагалися увіковічнити пам'ять про нього.

Так, у 1892 році було спущено на воду броненосець берегової оборони російського флоту «Адмірал Сенявін» (рис. 4), у 1987 -- побачила світ поштова марка із зображенням Д.М.Сенявіна (рис. 5). У російському місті Великий Новгород на пам'ятнику «1000-летие России» серед 129 найвидатніших особистостей російської історії (на 1862 рік) є фігура Д.М.Сенявіна (рис. 6). У місті Боровськ адміралу встановлено пам'ятник.

Ім'ям адмірала Сенявіна названо:

- Архіпелаг «Острова Сенявіна» у східній частині Каролінських островів у Тихому океані.

Рис. 4 Броненосець берегової оборони російського флоту «Адмірал Сенявін»

Рис. 5 Поштова марка СРСР, 1987 рік.

Рис. 6 Д. М. Сенявін на пам'ятнику «1000-летие России» у місті Великий Новгород

- Мис у Бристольській затоці Берингова моря.
- Мис на острові Сахалін.
- Полуострів і мис на Камчатці.
- Вулиці у Севастополі та Махачкалі.

Діяння адмірала намагалися дослідити у своїх працях Дівін В. та Фохеев К. Відомий російський письменник та історик М.Скрицький, автор популярного зібрання «100 великих адміралов» (де, до речі, також згадується про постань флотоводця) присвятив особі Д.М.Сенявіна й окреме видання, в якому розповів про його життєвий шлях, славетні морські походи, періоди піднесення і забуття (рис.7).

Рис. 7 Публікації, присвячені адміралу Д.М.Сенявіну

Але повернемося до Херсона. Ось який вигляд має сучасний проспект імені адмірала Сенявіна, що знаходиться у Таврійському мікрорайоні міста (рис. 8, 9).

Рис. 8 Проспект імені адмірала Сенявіна у Херсоні.

Рис. 9 Проспект імені адмірала Сенявіна у Херсоні

Висновки.

Отже, в умовах сьогодення питання збереження пам'яті про діяння видатних постатей минулого набуває особливого сенсу. Адже пріоритетною ознакою сучасної культурної і всебічно розвиненої людини є її шанобливе ставлення до історії своєї країни, свого рідного міста, свого народу в цілому.

Тепер я точно знаю, що назва проспекту, де я мешкаю, - це не просто прізвище. Це ціла епоха. І наша задача зберегти і донести до наших нащадків пам'ять про славетних людей минулого.

Література

1. Арцымович. Д. Н. Сенявин. — СПб., 1855.
2. Бантыш-Каменский Н. Н. Сенявин. // Библиотека для чтения. — 1838. — Т. XXXI.
3. Давыдов Ю. В. Сенявин. — М.: Молодая гвардия, 1972. — 253 с.: ил., портр.
4. Скрицкий Н. В. Адмирал Сенявин. — М.: Вече, 2013. — 336 с. — (Военный архив). — 2000 экз.
5. Шапиро А. Л. Адмирал Д. Н. Сенявин. — М.: Воениздат, 1958. — 373 с.